

Η μητέρα μου δεξιά με την ανιψιά της Τζίνα Παπαντωνίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΠΕΛΛΑΝΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΓΚΟΥΖΟΥΛΗ

ΟΙ ΚΡΟΚΑΛΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΤΑ, σε επόμενη κίνηση με το ρυθμικό κυματισμό με οδηγούν. Ένας άντρας, ο έσχατος των παλιών, η τυχερή συνάντηση, στον κήπο με τις πέрдι-κες και η βουή των νερών. Ο ήχος της κίνησης σ' ένα τοπίο φλέβας άστρων... και ο Ευρώτας. Μια ομπρέλα μαύρη από τον καιρό του πολέμου, καρφωμένη στην όχθη. Ο ίδιος ο άντρας κάτι σαν αλεξικέραυνο, ίδια κοψιά με την ανάσα του φοβερού βουνού! Η μορφή κοκάλινη αλλά χλωρή! Το πρόσωπο του, ασάλευτο και προσηλωμένο σε ορίζοντα ευρύ. Οπότε και το δικό μου πρόσωπο όφειλε να προσαρμοστεί στο αεί κινούμενο ύδωρ.

Προχωρημένο φθινόπωρο και δεν ήξερα τι ακριβώς ήθελα να αναζητήσω. Φθινόπωρο ώριμο, επισκέφτηκα την Σπάρτη. Δεν ήξερα τι ήθελα να δω, ούτε καν αν θα μπορούσα να αισθανθώ μύστης του τοπίου, κυκλώνοντας το νου μου, με τα βήματα των παιδικών μου χρόνων. Η Σπάρτη! Μια άλλη πόλη στη θέση της αληθινής πόλης που ζωντανεύαμε στα όνειρά μας ως παιδιά! Την πόλη που ζούσαμε μαζί με τους Σπαρτιάτες γεροντότερους και νέ-

ους. Ένας παλιός χάρτης και η παιδική παλάμη έσερνε γραμμές, χαϊδεύοντας θαρρείς το ίδιο το ανάγλυφο, ανακαλύπτοντας την Λακωνική καρδιά. Στην πόλη, ένοικος ενός πανδοχείου, έτοιμου να πωληθεί αυτό το φθινόπωρο, στη θέση του θα κτιζόταν ένα σύγχρονο, άλλο πολύ διαφορετικό, με ανέσεις πολλές και με ευκολίες προσαρμοσμένες στον τουρίστα, αυτόν τον ακαθόριστων διαδρομών. Θα γκρεμιστούν οι λίθοι λοιπόν και θα εκριζωθούν οι αλμυροί πεύκοι... και θα πάρουν την θέση τους οι σύγχρονες ογκώδεις κατασκευές...

Ξημερώματα, πριν ατενίσω τον Ταΰγετο να ξεπροβάλλει μέσα από τον ουρανό, ο επισκέπτης δέεται, οι κορυφές ασάλευτες· ασάλευτες, να τον παιδαγωγούν στο πέτρινο θάλλπος τους. Τα αρχαία βουνά ομοιάζουν στο Σιωπηλό Θείο του Κόσμου... Η μαύρη ομπρέλα, με χρήση μπαστουινιού, και ο ηλικιωμένος άντρας που συνάντησα έφελνε τότε Τυρταίο και τότε κάποιο κοντάκιο!

«θυμῶ γῆς πέρι τῆσδε μαχώμεθα καὶ περὶ παίδων
θνήσκωμεν ψυχῶν μηκέτι φειδόμενοι.»

(Για τα παιδιά μας λοιπόν ας προσφέρουμε εμείς τη
ζωή μας, τούτης της χώρας εδώ, διαφεντευτές θαρ-
ρετοί)

(Τυρταίος)

Η εξασκημένη μου ακοή παραδόξως λειτούργησε! Παράξενοι οι φυσικοί νόμοι του επιβλητικού Ταλετού! Και είναι όλο αυτό το αναπάντεχο φορτίο, που σε οδηγεί, σαν

ένα παράξενο όχημα ως ταξιδιώτη στο χρόνο με φορά μελλοντική. Κάποια ρεύματα αέρα φέρνουν στ' αυτιά και την ανεπαίσθητη λιγνή ηχώ. Για αυτό άκουσα τις ψαλμωδίες του γέροντα, άντρα, με ίσιο σαν ξερόκλαδο κορμό. Κορμό, τραβηγμένο από την πάνω πλευρά του Ταΰγέτου με ανάπτυξη τον κάθετο δαρμό του ηλίου. Καθισμένο το φως, δημιουργούσε τον πιο εκκωφαντικό και δυσεύρετο πομπό! Η ηλικία του, σύμφωνα με τα ανθρώπινα υλικά, μεγάλη, πολύ μεγάλη. Με τα μέτρα των ουρανών νεανίας! Πλησίασα, ρώτησα το όνομα του, αυτοσυστήθηκα, ο άντρας με πλησίασε, με περίμενε, είχαμε πριν από λίγο καιρό συνεννοηθεί να μιλήσουμε. Κάτι σαν χρονικό μνήμης, από την δική μου πλευρά, και για εκείνον μια ειλικρινής συνάντηση με τον χρόνο. Πέρασαν λίγα λεπτά που έμοιαζαν με ώρες. Και άρχισε με φωνή χαμηλή την αφήγηση για την οικογένεια του, ίνα κεντημένη, στον σπαρτιατικό χρονικό καμβά.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ Ν. ΓΚΟΥΖΟΥΛΗΣ

Αγησίλαος Γκουζούλης, του Νικολάου και της Ελένης, Λάκων, με βαθιά ρίζα από την Μεσσηνία, από τα μέρη των εκεί οπλαρχηγών και του Μητροπέτροβα. Γεννημένος ο ίδιος στην Πελλάνα, την Λακεδαίμονα. Τα χρόνια αφήγησης ξεκινούν λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Οθωμανούς και καταλήγουν λίγα χρόνια μετά τον Εμφύλιο. Ώρα πρωινή, και βρισκόμουν αντίκρυ από κάποιον που ορθωνόταν ευθύς, στη-

τός και παραλλήλως της ανατολικής κοφτερής πλαγιάς του Ταυγέτου, την ώρα που το χρυσό βέλος του Βουνού διαπερνούσε την πεδιάδα της Πελλάνας. «Λέγεστε Άγης λοιπόν...» με διόρθωσε με ήσυχη φωνή. «Εδώ στους Λακεδαιμόνες είναι ντροπιαστικό να κόβουμε τις συλλαβές ονομάτων...» μου είπε. «Ειδικά ονομάτων, που τιμούν αυτούς που προηγήθηκαν». Ο λακωνικός καιρός πήρε λεπτή σαν κλωστή βροχούλα. Ο συντονισμός καιρού και αλλαγών καλά εναρμονισμένων με την αφήγηση, θα μας ακολουθούσε μέχρι το τέλος. Του είπα ότι είχα γνωρίσει την Χριστίνα, την δεύτερη από τις τέσσερες κόρες, ότι την είδα πρόσφατα στην Αθήνα και έμαθα ότι ζωγραφίζει αυτό τον καιρό και ετοιμάζεται να ντύσει τους ψηλούς τοίχους σεμανιάτικο πύργο, δηλαδή αποκαθιστά παλαιές τοιχογραφίες. Δύσκολη και λεπτή δουλειά, που απαιτεί και θάρρος αλλά και ταλέντο. «Τότε ασφαλώς θα συναντηθείτε» είπα και εκείνος γέλασε μες στο περίγραμμα του προσώπου του. Δεν πήρα απάντηση, αλλά βαδίζαμε. Ο Αγησίλαος στην απέναντι όχθη, μια κι ο Ευρώτας στο σημείο που ζούσαν οι πέρδικες για πολλά μέτρα ήταν βατός και ρηχός, που λίγο νερό σαν φτερό έγλυφε την ομοιομορφία των λίθινων μεγάλων βότσαλων. Για μερικά μέτρα, η μια όχθη ενωνόταν με την παράλληλη απέναντι της όχθη. Στο άκουσμα του ονόματος της Χριστίνας, ένα γέλιο σαν καλλιγραφία χάραξε το οργωμένο από ζωή πρόσωπο. Οι σταγόνες ψιχαλιστά έπεφταν και μαζί με τον αγέρα, νερό από τον Ευρώτα, ανασήκωνε τους γιακάδες. «Η Χριστίνα μας, είναι η ήλεια! γαλήνη. Παιδάκι ήταν

μαύρα σαν τον έβενο τα μαλλιά της, οι πλεξούδες σαν το μέλι την ώρα που έριχνε επάνω τους ο ήλιος το φως. Και τα μάτια πράσινα σα φεγγάρι την άνοιξη το βράδυ, της μάνας της κληρονομιά. Έχεις δει το φεγγάρι να σκύβει στο νερό και ενωμένο με τα φυλλώματα να γίνεται πράσινο;» με ρώτησε. «Όχι, δεν έχει τύχει» απάντησα. «Η Ελλάδα ξεχωρίζει στη Γη, επειδή είναι ένα με το θαύμα, Να! σαν κι αυτό που σου περιγράφω!». Μέσα μου ξεπήδησε με την περιγραφή η νοσταλγία να ξαναβρώ την πατρίδα μου, από την αρχή... Μέτρο το μέτρο. Χρόνο τον χρόνο. Να πάω πίσω, όσο πιο πολύ γίνεται. Να ανεβώ στον κορμό της. Και μετά να βρεθώ στο σήμερα. Να κλάψω και να ονειρευτώ το αύριο που ξημερώνει.

Η Χριστίνα αυτή την εποχή μαστόρευε την σκαλωσιά με δοκάρια από ξύλο παλιάς μαούνας, ανεβασμένη σε σκάλες δεμένες με λεπτές σανίδες μεταξύ τους, από σχοινένιους λεπτούς αρμούς για να συγκρατούν τα μέρη της. Σαν ένας παλιός αγιογράφος του Μυστρά θα ζωντάνευε τους altus² τοίχους. Στον λαβωμένο μανιάτικο πύργο που έστεκε πολλούς αιώνες σαν οχυρό διπλό φρούριο για τα πελάγη και προμαχώνας για την πεδιάδα. Το πλαγινό μέρος του εξωτερικού κάθετου τοίχου έφραζε από τις υπώρειες του Ταυγέτου. Αυτή η εύθραυστης ομορφιάς κόρη, με σπουδές σε πανεπιστήμια καλών τεχνών στην Αμερική, θα ζούσε μήνες στο βράχο, να αγναντεύει τις παλιές πέτρινες Λακωνικές πολιτείες, ζώντας ώρες πολλές καθημερινά στις σκαλωσιές! Με τις βροντές του πελάγου, κτυπώντας τα υδάτινα πλευρά στην αβυσσαλέα πεδιάδα του Ιονίου,

στο σημείο που έσμιγε ο μανιάτικος θαλασσινός καιρός με την ορμητική κλίση και με τη φορά των Ιονίων υδάτινων όγκων, ως λέων της Μεσογείου, η πέτρινη πολιτεία θα συντρόφευε για μήνες την ζωγράφο... Η μαύρη ομπρέλα χώθηκε άτσαλα, ο άξονάς της βαθιά σε βοτσαλωτό έδαφος και ο Αγησίλαος σιχτιρίζοντας την απροσεξία του, βούτηξε με τις χαμηλές γαλότσες που φορούσε στο νερό να την ξεκαρφώσει κι αφού το κατάφερε μετά ζήτησε από εμέ «Συγγνώμη» και συνέχισε «Οι πρόγονοι μου ήρθαν από την Μεσσηνία κυνηγημένοι από τους Τούρκους». Έβγαλε από την φαρδιά τσέπη της καπαρντίνας του '60 που φορούσε, λίγα αμύγδαλα, με κέρασε... Ζυμωνόταν το κλίμα φιλοξενίας. Η φιλοξενία στην γη των Λακώνων είναι κάτι σαν μυσταγωγία. Χωρίς γλυκερή λέξη... καμία... Η θέρμη ξεπηδούσε από την κίνηση και η συμπάθεια μέσα από απλές εκφορές του λόγου. Μόνο τα χέρια συντονίζονται με τις εκφράσεις του προσώπου, με το μέτωπο να εκβάλλει σαν όχθες γραμμένες στα μεσόφρυδα το συναίσθημα, πάνω στα βλέφαρα και στις κόρες... Αν στην Λακωνία, περάσει λίγο η ώρα και σιωπηλά αναγνωρίζεις την λειτουργία των συμπυκνώσεων που περικλείουν την φιλόξενη δράση, τότε μπορούμε να πούμε ότι δομείται η αμοιβαία εμπιστοσύνη, μαζί με ευγενική θαλπωρή. Εμένα ο σπαρτιάτικος τρόπος μου ταιριάζει. Σε γλυτώνει από μπελάδες που δημιουργούν οι περιττές λεκτικές περικοκλάδες. Μ' αρέσει να υπάρχω στον σπαρτιάτικο κόσμο. Σαν ένα τίποτα. Κάτι σαν σκόνη, να ακουμπώ στους στιβαρούς λίθους και σε λίθινες αλλά με άνθη καρδιές. Ίδιο τρόπο είχε και

η Χριστίνα αλλά και όλη η οικογένεια και τα άλλα παιδιά Γκουζούλη του Αγησιλάου και της Αργυρώς. Πήγαινες στο σπιτικό τους και σιωπηλά σχεδόν τελετουργικά είχαν ετοιμάσει το γεύμα ή το δείπνο, ταιριαστό με τις συνήθειες του φιλοξενούμενου, και δεν άκουγες τον παραμικρό κτύπο από την χρήση των σκευών και από τα μαχαιροπήρουνα. Ως αρχαίες σπορές και καταγωγές έδιναν τον τόνο ενός πολιτισμού χιλιετηρίδων. Ίδια συμπεριφορά με τους Αρκάδες, τους Μανιάτες και τους Μεσσήνιους. Στους Τσάκωνες επίσης η λιτότητα ανέβαινε σε άλλα υψηλά ημιτόνια. Εκεί δεν υπήρχαν μαλώματα καθ' ότι χάλαγε η ασκητική λιτή διαβίωση εάν υπεισέρχονταν φωνές κι αντάρες. Γυρόφερνα το αμύγδαλο στην φούχτα, έτσι όπως γυρόφερνα τα ερωτήματα που έβγαιναν αβίαστα... Η σιωπηλή συμφωνία είχε πετύχει. Προχωρούσαμε στις όχθες του Ευρώτα. Οι βροχές δεν ήταν πυκνές και ο ποταμός ήταν ήπιος. Ξαφνικά ο Ταΰγετος τυλίχτηκε με αχλή, λες και έντυσε το σώμα του με την ανάσα του. Η ανατολική κορφή χώθηκε στην φτερούγα ενός νοητού αητού. Μέσα σ' αυτό το τοπίο άρχισε ο Αγησίλαος έναν μονόλογο που κράτησε μέχρι το βράδυ, όπου έφυγα από την Πελλάνα για την Σπάρτη. Εν τω μεταξύ ένα παράξενο γεγονός ξαφνικά και ανεξήγητα ξεπήδησε μπροστά μας. Στο βάθος ακουγόταν ήπιος καλπασμός αλόγου με αναβάτη... Κλοκ κλοκ κλοκ με χρονική αλληλουχία των ποδιών και ένα σε αιώρηση την στιγμή του ρυθμικού καλπασμού. Το έδαφος, νωπό και νοτισμένο από την αλληλοδιαδοχή της ψιχάλας και βροχής, έδινε έναν παράξενο ήχο του αλογίσσιου τριποδισμού. Η ομίχλη μαζί

κι η συννεφιά αντανακλούσαν χρώμα σίδηρου μελανού της ορφνής³ αλογίσιας κορμοστασιάς. Μια εικόνα παράξενη! Το είδωλο κυρίευε την ματιά αλλά και τις αισθήσεις. «Ο σιδερένιος Ορφνός!» αναφώνησε ο Αγησίλαος. Έστρεψε την ματιά του στο βάθος των αγρών, σήκωσε την παλάμη του, κάτι σαν σηματορρό καταμεσής ενός πελάγου, και το άλογο απάντησε στο χαιρετισμό με χλιμίντρισμα επαναλαμβανόμενο. Ένα ρίγος διέσχισε την χαίτη του... Στην ράχη ιππέας αναβάτης μια γυναίκα! Τι θέαμα! Λεπτή, νέα, με μαλλιά καστανά, κυμάτιζαν αφροκοπώντας σαν πλούσια αλόγου χαίτη, ριγμένα στάχυα, στην ράχη του ορφνού ίππου. «Η δάσκαλα. Η Θρακιώτισσα δασκάλα» συμπλήρωσε. «Τις Κυριακές, σκαρφαλώνει στην ράχη και ιππεύοντας τρέχει στις όχθες του Ευρώτα... Για δεξ την. Δεν χρησιμοποιεί σέλλα. Αγκαλιάζει το άλογο από το δερμάτινο καπίστρι και ελάχιστα τραντάζει τα γκέμια. Το κεφάλι της το ξαπλώνει στον αλογίσιο λαιμό. Εμείς από μακριά δεν ξεχωρίζουμε ποια η χαίτη και ποια τα μακριά της μαλλιά». Η γυναίκα δεν μας πλησίασε και εξαφανίστηκε μέσα στο θολό, στο βάθος του ορίζοντα χωμένος σε σχήμα πάχνης και η στιγμή του καλπασμού αντανακλούσε σαν εύθραυστο γυαλί, ψηφίδα χρονική.

Από τον Αγησίλαο έμαθα πως ήταν Θρακιώτισσα κι ο Μανιάτης άντρας της αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού. Σε μία μετάθεσή του στην Βόρεια Ελλάδα, μια μέρα αντίκρισε την νεαρή ιππεύτρια, 17 χρόνων. Φορούσε ένα ελαφρύ από μετάξι φόρεμα που συντονιζόταν με την ρυτίδα του ματιού του αλόγου στο άλμα! Ο Μανιάτης μια

μέρα την αντίκρισε να καλπάζει, να διασχίζει σαν άνεμος την πεδιάδα που απλωνόταν μπροστά από το στρατόπεδο, να ξαπλώνει αγκαλιάζοντας σαν έμπειρη χορεύτρια στον λαιμό και στην ράχη του ψηλού αλόγου και να χάνεται σαν όραμα στα βάθη... Νόμιζες πως ριγούσε η Θράκη... Έτσι το ένοιωθε αυτός που την ερωτεύτηκε με μια ματιά στον αέρινο καλπασμό. Ο αξιωματικός ρώτησε «Ποια είσαι;» αλαφιασμένος, έμαθε για την ζωή της. Εμπύρετος τρεις μέρες με καλπάζοντα άλτη έρωτα, το πρόσωπό του έγινε ωχρο, ο ίδιος κινδύνευε να μείνει άφεγγος και την τέταρτη μέρα σαν ελατήριο σηκώθηκε. Ξυρίστηκε, ζήτησε από τον λοχία να ετοιμάσει ζεστό νερό στην μπανιέρα. Ο καιρός ήταν ανοιξιάτικος και ξαπλωμένος στον τσίγκο όπου πλενόταν στο ύπαιθρο, με τις πρόχειρες κουρτίνες από κάμποτο⁴ τριγύρω για να μη φαίνεται, του φάνηκε πως κύλισε σκόνη από την ρητίνη ενός πεύκου τη στιγμή που σαν αέρας ίππευε η δασκάλα-αναβάτης! Επισκέφτηκε τους γονείς της και ζήτησε να του την δώσουν να γίνει γυναίκα του. Να την στεφανωθεί. Ο σπαρτιάτης ήταν όμορφος δεμένος με κορμοστασιά ανδροπρεπή, με μάτια που έσταζαν ειλικρίνεια και η όμορφη νεαρά, πριν ο γονιός της μιλήσει του είπε ένα ολάνθιστο «Ναι!» για να κόψει κάθε παραπανίσια κουβέντα. Αργότερα ζήτησε μετάθεση στην Σπάρτη, εγκρίθηκε, η ιππεύτρια διορίστηκε δασκάλα στο μικρό δημοτικό της Πελλάνας και τις αργίες ξεσήκωνε τον Ευρώτα από τις ρυθμικές οπλές του αλόγου στα ρηγά του. Οι Λάκωνες την τιμούσαν και την σέβονταν. Εκτός του ότι δίδασκε τα παιδιά τους, ομολογούσαν χαμηλόφωνα

ότι θαύμαζαν την έξαλλη ίππευση και την έκθαμβη ωραιότητά της. Λίγα λεπτά μετά το μυστηριακό πέρασμα ο Αγησίλαος σφύριζε ένα σκοπό τραγουδιού «Θα ξανάρθεις, όσα χρόνια κι αν περάσουν, θα ξανάρθεις... Της είχα κάνει δώρο το καλύτερο μαστίγιο από ουρά βοδιού», μου είπε. «Όταν ερχόταν στο στενό μέρος της πεδιάδας, άκουγα τις οπλές και το σφύριγμα του μαστίγιου στον αέρα. Τ' άλογο δεν τα πονάμε. Τον αέρα μαστιγώνουμε κι αυτά καταλαβαίνουν». Θυμήθηκε ένα κοντάκιο, έψαλε για δευτερόλεπτα και ξεπήδησε από μέσα του μια διάθεση διήγησης λες και σκούνησε η ακμή της ομπρέλας του σε μια μελίρρυτη φλέβα λόγων και αιτιών της ύπαρξης ενός αλεξικέραυνου πάσης κακότητας και ελκτικής ψυχής πάσης καλοσύνης σαν του Αγησίλαου Γκουζούλη και της οικογένειάς του, που μαζί με την Αργυρώ ανάστησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

«Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΟΥ κατέφτασε εδώ από την Γαράτζα⁵ της Μεσσηνίας μετά την αποτυχία των αγωνιστών στα Ορλωφικά (1770). Δεν το πετύχαμε τότενες το ξέκαμα των κατακτητών. Ο Μητροπέτροβας ήταν συγγενής με τους Γκουζούληδες. Με τις διώξεις και επιθέσεις από του Τούρκους, οι εμπλεκόμενοι, σα και του σογιού μου τους Κλέφτες και Καπεταναίους, διαφύγαμε και εγκατασταθήκαμε στο Γεωργίτσιον Λακωνίας, ορεινή αετοφωλιά, με αγέρωχους στυλοβάτες και απάτητο από τους Τούρκους τόπο. Αγκυροβολήσαμε για τα καλά. Άρχισαν οι έρωτες και τα παντρολογήματα και ριζώσαμε. Αλούπηδες και Γκουζούληδες αποτελέσαμε την ατμομηχανή του συρμού της επιβίωσης και ανάπτυξης στο Γεωργίτσι για 150 χρόνια. Τότε το Γεωργίτσι δίπλα στον Ταΰγετο νόμιζες πώς ήταν φωλιά αετών. Οι Τούρκοι το φοβόνταν όπως όλη την Μάνη κι έμεινε καθαρό. Πόδι οχτρού δεν το πάτησε».

Η βροχούλα είχε σταματήσει κι ένας ζεματιστός ήλιος βαρούσε τα κεφάλια μας, ρίχνοντας φλόγες στα δικά μου μαλλιά και στην δερμάτινη τραγιάσκα του Γκουζούλη.